

Mâtürîdî'nin Siyer'e Dair Kritik Ettiği Bazı Rivayetler*

The Critics of al-Mâtürîdî about Some Narratives related to Sirah

Veysel Gencil

Dr., Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı

Dr., Bartın Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir

Bartın / Turkey

veysel.gencil@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0103-1274

Makale Bilgisi / Article Information

* Bu makale "Tefsir-Te'vîl Ayrımı Bağlamında Mâtürîdî de Tefsirin İmkânı Meselesi" (İÜSBE, İstanbul 2018) adlı doktora tezinin 3. bölümünden üretilmiştir.

This article is produced from the 3rd part of doctoral thesis named "The Issue of Tafsir in Mâtürîdî in the Context of Tafsir-Ta'vîl Separation" (İÜSBE, İstanbul 2018).

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 18 Eylül 2019 / **Date Received:** 18 September 2019

Kabul Tarihi: 5 Aralık 2019 / **Date Accepted:** 5 December 2019

Yayın Tarihi: 1 Ocak 2020 / **Date Published:** 1 January 2020

Yayın Sezonu: Ocak 2020 / **Pub Date Season:** January 2020

Atıf: Gencil, Veysel. "Mâtürîdî'nin Siyer'e Dair Kritik Ettiği Bazı Rivayetler". *ASD: Akademik Siyer Dergisi* 1 (Ocak 2020), 63-83.

Citation: Gencil, Veysel. "The Critics of al-Mâtürîdî about Some Narratives related to Sirah". *ASD: Journal of Academic Sirah* 1 (January 2020), 63-83.

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Copyright © Published by KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

KSU Sirah Researches Application and Research Center

Kahramanmaraş 46100 Turkey

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu çalışmada Mâtürîdî'nin (ö.333/944) Hz. Peygamber ile irtibatı kurulan bazı rivayetlere yönelik özgün yorumları konu edilmiştir. Bilindiği üzere hitap, muhatabı tarafından anlaşılır. Hitabın dolaylı muhatabı, onu anlamak için ilk muhatabın açıklamalarına ihtiyaç duyar. Söz konusu Kur'ân-ı Kerîm ve onu anlama faaliyeti olunca mezkûr durum daha bir önem kazanır. Çünkü Kur'ân'ın, hitap çevresinde bilinmesi nedeniyle ayrıntılarına girmediği hususlar vardır. Bu hususlar onun ilk muhataplarının rivayetleriyle anlaşılabilir. Ne var ki bu rivayetlerin bazıları bünyesinde problem taşımaktadır. Rivayeti aktaran ravinin tasarrufta bulunması problemin önemli gerekçeleri arasındadır. Diğer yandan geleneğin de etkisiyle rivayetlerin taşıdığı önem, zaman içerisinde onların kritik edilmeksizin kabul edilmesine yol açmıştır. Bu ise kimi durumlarda ayetlerin anlam dünyasının daraltılmasına, kimi durumlarda da Kur'ân'ın vermek istediği mesajın anlaşılmasına mani olmuştur. İş bu makalenin amacı ise Mâtürîdî'nin mezkûr problemlere karşı sergilediği tutumu ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda mukayese yöntemi kullanılmış ve neticede onun sorunlu gördüğü rivayetleri Kur'ân'ın bütünlüğünü, vahiy ortamının geneli ve aklın verilerini dikkate almak suretiyle reddettiği anlaşılmıştır. Yine onun, ayetle irtibatlandırılan rivayetin hangi açıdan kusur barındırdığını ifade ettiği ve nihayet sahih bile olsa bazı durumlarda ayetin rivayetten bağımsız olarak okunabileceğini söylediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Siyer, Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân, Rivayet, Kritik.

Abstract

In this study, original reviews of al-Mâtürîdî (d. 333/944) about some narratives related to the Prophet were discussed. As it is known the address is first understood by the interlocutor. The indirect interlocutor needs explanations from the first hearer to understand the oratory. This situation becomes more important when it comes to the Holy Quran and its activity. Because the Qur'an does not go into details because it is known where it originated. These issues can be understood by the narrations of his first interlocutors. However, some of these narrations have some problems. The intervening of narrative narration is one of the important reasons for the problem. On the other hand, due to the influence of tradition, the importance of narratives has been accepted without criticism over time. This in some cases prevented the narrowing of the world of meaning of verses, and in some cases prevented the understanding of the message that the Qur'an wants to give. The purpose of this article is to reveal the attitude of al-Mâtürîdî to the aforementioned problems. For this purpose, the comparison method was used and as a result it was understood that he rejected the narratives which he deemed problematic by considering the integrity of the Qur'an, the general environment of revelation and the data of the mind. It is also seen that al-Mâtürîdî says that some narrative about the verse is problematic and that in some cases the verse can be read independently of the narration, even if it is true.

Keywords: Tafsir, Sirah, al-Mâtürîdî, Ta'wilâtü'l-Qur'ân, Narration, Criticism.

GİRİŞ

Bilindiği üzere Temel İslam Bilimleri olarak kabul edilen Tefsir, Kelam, Hadis ve Fıkıh gibi disiplinlerin kendilerine has yöntemleri, kaynak ve kavramları vardır. İlmî bir disiplin olan Siyer de bu durumdan hâli değildir. Bu sahanın müelliflerinin temel gayeleri, kendilerine ulaşan haberleri, içeriğine dokunmaksızın sonraki nesillere ulaştırmaktır.¹ Onlar, eserlerinin inşası sürecinde isnat sistemini kullanmış ve böylece naklettikleri haberlerin sahih ya da sakîm olduğu hususunda okuyucularına fikir de vermişlerdir. Zira sened zincirinde yer alan ravilerin adl ve zabt yönünden incelenmesi durumunda haberin güvenilir olup olmadığı ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte naklettikleri haberleri sahihinden zayıfına doğru bir tasnif ile sunan müelliflere de rastlamak mümkündür.² Bu davranışlarıyla onlar naklettikleri her bir haberin sahih olmadığını da zımnen beyan etmiş olmaktadır.

Siyer'in, Tefsir alanına kaynaklık etmesi nedeniyle de ayrı bir önemi vardır. Çünkü Hz. Peygamber Kur'ân-ı Kerim'in muhtevasında oldukça geniş yer tutmaktadır. Ne var ki, onun şahsiyetinden,³ ümmetine olan düşkünlüğünden,⁴ İsrâ mucizesinden,⁵ hicretinden,⁶ aile içi yaşadığı hadiselerden⁷ bahsetse de Kur'ân bu meselelerde ayrıntıya girmemektedir. Onun şahsiyeti, hayatı, gerek ailesi gerekse yaşadığı çevre ile münasebetleri, ashabına yönelik muameleleri, muhaliflerine karşı takındığı tavırları, mucizeleri gibi hususların ayrıntıları Siyer müelliflerinin gayretleriyle kayıt altına alınmıştır. Onlar, Hz. Peygamber'in her ânını yakından gözlemleyen sahabe ve sonraki nesil talebelerden/tâbiîn ve tebe-i tâbiünden öğrendikleri bilgiler ile eserlerini telif etmişlerdir. Söz konusu gayretler neticesinde Kur'ân'ın, ilk muhataplarının zaten bilmesi nedeniyle ayrıntısına girmediği hususlar açıklığa kavuşmuştur. Gerçekten de mesela Bedir Savaşı'na dair siyer müelliflerinin naklettiği haberleri göz ardı etmek Enfâl Sûresi'nin anlaşılmasına mani olacaktır.⁸ Şu halde gerek ayetlerin iniş sebepleri gerekse Hz. Peygamber'in hayatına dair ayrıntıları bilmek mezkûr rivayetler sayesinde mümkün olacaktır. Böylesi bir durum, rivayetlerin önem kazanmasına, bu ise Tefsir-Siyer irtibatının kuvvetlenmesine yol açacaktır.

Re'y ile tefsir etmenin yasaklanması fakat Kur'ân'ın ayrıntısına yer vermediği hususların açığa kavuşturulma zorunluluğu, tedvin dönemi müfessirlerini, bünyesinde zayıf yahut uydurma rivayetleri de taşıyan Siyer kaynaklarına yönlendirmiştir. Ne var ki müfessirlerin bazıları, söz konusu eserlerdeki bilgileri tefsirlerine alırken ahkâma yahut kelâma taalluk eden meselelere kıyasla daha rahat davranmışlardır. Diğer bir ifade ile onlar, fıkıh yahut kelam ile ilgili bir rivayeti

¹ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İSAR Yayınları, 2008), 84-85.

² Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 272.

³ el-Bakara 2/146; en-Nisâ 4/41; el-A'râf 7/157.

⁴ et-Tevbe 9/128, el-Kehf 18/6, eş-Şu'ara 26/3-4.

⁵ el-İsrâ 17/1.

⁶ Muhammed 47/13.

⁷ el-Ahzâb 33/28-36.

⁸ Bununla beraber Vâhidî'nin (ö. 468/1076) de ifade ettiği üzere, ayetlerin nüzul sebepleri ancak vahyin inişine şahit olan ve meselelerin inceliklerini kavramış olan kimselerden gelen rivayetlerden öğrenilebileceği vurgulanmalıdır. Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, nşr. Mustafa Dibboğa (Beyrut: Dâru'l-Mustafa, 2008), 7.

aktarıırken hadis ilminin kriterlerini uygulamış ancak aynı tutumu Siyer'e taalluk eden meselelerde her zaman için göstermemişlerdir. Bu ise Siyer'de yer alan zayıf yahut uydurma rivayetlerin Tefsir külliyyatına girmesiyle sonuçlanmıştır.

Dinin rivayetler sayesinde anlaşılabilceği ve geleneğe muhalif tavır sergilemenin bidat olduğu düşüncesi zaman içerisinde yukarıda zikredilen türden rivayetlerin de önem kazanmasına, böylesi bir durum da Kur'ân'ın bir noktadan sonra hayatla bağlantısının kopmasına yol açtığı iddia edilebilir. Zira söz konusu rivayetler, anlam dünyasını daraltmasına ve parçacı olarak okunmasına yol açması nedeniyle Kur'ân'ın vermek istediği mesajın anlaşılmasına mani olabilmıştır. Ayrıca bunlar, Kur'ân'ın otantikliğine hanel getirebilmiş, Hz. Peygamber'in yapması mümkün olmayan hareketleri yaptığı imasında bulunabilmıştır. Ve nihayet ayetin anlaşılmasına katkı sunması beklenen rivayetler tam aksi yönde görev üstlenebilmiştir.

Zikri geçen problemlere, döneminin önemli müfessirlerinden Ebû Mansûr el-Mâtürîdî dikkat çekmiştir. O, kendisiyle çağdaş müfessirlerin ayetleri rivayet ile kayıtlamasına mukabil aksi bir tavır sergilemiş, rivayetleri aktarmakla beraber bunları kritik etmiş, yeri geldiğinde bunlara itibar edilmemesi gerektiğini belirtmiş ve nihayet sahih bile olsa, söz konusu rivayetlere rağmen ilgili ayetlerin onlardan bağımsız olarak anlaşılmasını mümkün görmüştür. İşte bu çalışmada biz de onun ilgili rivayetlere yönelik değerlendirmelerini ele alacağız. Siyer'in oldukça geniş bir sahayı konu edinmesi nedeniyle makalemizi Resul-i Ekrem'e dair bazı rivayetler ile sınırlandıracağız. Hz. Peygamber ve Vahy başlığı altında onun şanınin yüceltilmesi ve vizri, vahyin kesilmesi, unutturulması ve muhafazası gibi konulara; Hz. Peygamber ve Çevresi başlığını taşıyan ikinci kısımda ise, münafıkların cenaze namazı, müşriklerin talepleri, sahabenin sevgisi, Tahrim Hadisesi, Hz. Zeynep ile gerçekleşen evliliği gibi meselelere yönelik Mâtürîdî'nin görüşlerini nakledeceğiz. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* merkezinde ele alınacak olan bu çalışmada onun naklettiği rivayetleri teyit adına farklı tefsirlerden de yararlanacağız.

1. HZ. PEYGAMBER VE VAHİY

1.1. Hz. Peygamber'in Şanı

Mâtürîdî'nin sahih bile olsa rivayete rağmen farklı değerlendirmeyi tercih ettiği ayetlerden birisi el-İnşirah 94/4'te yer alan "*Senin şan ve şerefini yüceltmedik mi?*" şeklindeki istifhâm-ı ikrâr ifadesidir. Ayet kapsamında müfessirler, Ebû Said el-Hudrî (ö. 74/693-94), İbn Abbas (ö. 68/687-88), Mücâhid (ö. 103/721), Hasan Basrî (ö. 110/728) ve Katâde'nin (ö. 117/735) şu şekildeki rivayetine yer verirler: "*Ezanda, kâmette, hutbede, namazda ve sair yerlerde Allah ile beraber Hz. Muhammed'in de adının anılması O'nun şan ve şerefine yüceltilmesi anlamına gelir.*"⁹

Mâtürîdî de, sair müfessirler gibi aynı rivayete yer vermiştir. Fakat ona göre ilgili ayetin tefsiri sırasında dikkat edilmesi gereken hususların başında Kur'ân'ın diğer ayetleri gelmektedir. Nitekim en-Nisâ 4/18 ile 65. ayetlerde belirtildiği üzere Hz. Peygamber'e itaat Allah'a itaat

⁹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Mahmud Şâkir (Ürdün: Dâru'l-A'lem, 2006), 30/295-296; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn: tefsîru'l-Mâverdî*, thk. Seyyid Abdu'l-Maksud, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007), 6/297; Celaluddin Abdurrahman Suyûtî, ed-*Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2015), 6/615.

demektir. onun vermiş olduğu herhangi bir hükmün kabul edilmeyişi kişinin imanının geçersiz olmasıyla sonuçlanacaktır. Benzer şekilde onun hafife alınması kişinin dünya ve ahiretinin hüsrana uğraması manasına gelecektir. Dolayısıyla Mâtürîdî, el-İnşirah 94/4 ayetinin şu şekilde anlaşılmasını daha uygun görür: "Kişi Allah'ın vahdaniyetini kabul etse, iman ettikten sonra kulluğunu sadece O'na hasretse fakat Hz. Peygamber'in peygamberliğini ikrar etmese onun imanının hiç bir karşılığı olmaz."¹⁰

Mâtürîdî, söz konusu yaklaşımıyla, aslında Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Abbas gibi sahabenin rivayetlerini reddetmiş değildir. Ne var ki ona göre mezkûr ayet, daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Şöyle ki Hz. Peygamber'in isminin Allah'ın ismiyle beraber zikredilmesi gerçekten şan açısından kıymetlidir. Fakat bu takdirde ayet, sadece Allah ile Hz. Peygamber arasındaki bir meseleye odaklanmış olmaktadır. Bu durumda ayet, tarihin bir noktasında dondurulacaktır. Hâlbuki Kur'ân bütün insanlığa gönderilmiştir. Dolayısıyla Mâtürîdî, ayeti, sahabe rivayetlerine rağmen Kur'ân'ın genelini dikkat almak suretiyle daha geniş bir kitleyi dikkate alarak değerlendirmiş görünmektedir.

1.2. Hz. Peygamber ve Vizr

Mâtürîdî, Hz. Peygamber söz konusu olduğunda son derece hassas ve duyarlıdır. Bu nedenle o, yine el-İnşirâh sûresinin 2 ve 3. ayetleri kapsamında Katâde, Dahhâk (ö. 105/723) ve İbn Zeyd (?) gibi isimlere atfedilen rivayetleri naklettikten sonra bu rivayetleri ağır bir dille eleştirir. Şöyle ki Katâde ve İbn Zeyd: "Sûrenin ikinci ayetinde yer alan "وَزْر" (vizr) kelimesi "Allah, senin gelmiş ve geçmiş bütün günahlarını mağfiret etsin diye..."¹¹ veya "...günahına ve mümin erkekler ile mümin kadınların günahlarına mağfiret dile"¹² ayetlerinde de ifade edildiği üzere, hakiki manada günah demektir" diyerek kavramı literal olarak değerlendirmişlerdir. Bu nakli sonrasında Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in bir günah işlediğini fakat bu günahın manevi ağırlığının kaldırıldığı şeklindeki rivayeti de kaydeder.

Mâtürîdî, Hz. Peygamber'e yönelik söz konusu günahın ne olduğunu tasrih etmez. Taberî'nin (ö. 310/923) kaydına göreyse söz konusu günah şirkettir ve bu görüş Dahhâk'a aittir.¹³ Fakat Mâtürîdî, Hz. Peygamber'e yönelik mezkûr rivayeti çok çirkin bir söz addeder ve vizr kavramını peygamberlik görevinin ağır sorumluluğu olarak yorumlar. Buna göre ayetin manası şu şekildedir: "Senin üzerindeki risalet ve nübüvveti dair yükleri hafifletiyoruz. Aksi takdirde bu sorumluluk senin belini bükecektir."¹⁴ Diğer yandan Mâtürîdî, sorumluluğun hafifletilme işinin sonradan gerçekleşen bir hadise olarak değil, daha başlangıcı itibariyle vuku bulduğu düşüncesindedir. Bu durumda ayetin manası şu şekilde takdir edilmektedir: "Allah, başlangıcı itibariyle senden peygamberlik görevinin ağır

¹⁰ Ebû Mansûr Muhamed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Vanlıoğlu vd. (İstanbul: Mizân Yayınları, 2005-2010), 17/256.

¹¹ el-Feth 48/2.

¹² Muhammed 47/19.

¹³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 30/295.

¹⁴ Mâverdî'nin zikretmiş olduğu te'villerden dördüncüsü Mâtürîdî'nin bu te'vilini hatırlatmaktadır. Bk. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 6/297.

sorumluluklarını kaldırdı ve böylece seni korudu. Aksi takdirde sen birtakım hatalara düşebilir dolayısıyla günah işleyebilirdin...”¹⁵

Görüldüğü üzere Mâtürîdî, mezkûr sûrenin 2. ve 3. ayetlerinin rivayetler eşliğinde anlaşılmasını doğru bulmamıştır. Ona göre Hz. Peygamber’in, risalet öncesi içinde yaşadığı toplumun herhangi bir ferdi gibi şirke düşmesi mümkün değildir. Onun bu düşüncesi, ilgili ayetleri te’vîl etmesine neden olmuştur.

1.3. Hz. Peygamber’in “İnşallah” Dememesi Nedeniyle Vahyin Kesilmesi

Tefsirlerde Hz. Peygamber’in itâba maruz kaldığı hadiselerden biri olarak şu şekilde bir rivayet aktarılmaktadır: “Hz. Peygamber’e Ashâb-ı Kehf, ruh vb. meselelere dair soru sorulmuş, o da “Yarın haber veririm” demesine rağmen “İnşallah” dememişti.¹⁶ Bu nedenle Allah, onu azarlamış, şu kadar gün vahiy göndermemiş ve nihayet “Allah dilerse demeden sakın hiçbir şey için ben bunu yarın yapacağım deme!”¹⁷ ayeti nazil olmuştu.¹⁸

Mâtürîdî, bu rivayeti doğru bulmadığı gibi, Hz. Peygamber’in “inşallah” dememiş olmasını da imkânsız görür. Ona göre Hz. Peygamber, dine taalluk eden meselelerin her birinde Allah’tan bir emir bekler. Dolayısıyla böylesi bir emir olmaksızın Resul-i Ekrem’in: “Ben, size bunu yarın haber veririm” demesi söz konusu olamaz. Ayrıca Allah Resulü’nün istisnada bulunmaması ve bu nedenle ceza olsun diye vahyin kesilmesi de mümkün değildir. Aksi bir durum onun, Allah tarafından yalancı konumuna düşürülmesi ve Mekkeli münkirlerin kendisiyle alay etmesine fırsat verilmesi demektir. Hâlbuki Allah, Mekkeli münkirlerin vahye mani olmaya yönelik tüm çabalarını sonuçsuz bırakmıştır. Bu durumda Allah’ın, “Yarın haber veririm” ifadesini sarf eden elçisini, sırf istisna lafzını kullanmaması nedeniyle mahcup konumuna düşürmesi ve onu yalancı çıkarması düşünülemez.¹⁹ Şu halde ayetteki hitap Hz. Peygamber üzerinden diğer insanlara gitmektedir. Bunun da amacı insanlara nasıl davranmaları gerektiğini öğretmektir.²⁰

Ayetlerin mana ve medlüllerinin ortaya çıkarılmasında onların nüzul sebeplerinin bilinmesinin önem arz ettiği izahtan varestedir. Ne var ki Mâtürîdî, nüzul sebebi olarak öne sürülen bazı rivayetlere dayanmak suretiyle ayetlerin kayıtlanmasını doğru bulmamıştır. Her ne kadar akıl yürütmek suretiyle geçmişte yaşanmış hadiseleri bilmek mümkün değilse de bu hadiseleri haber veren rivayetlerin doğru ya da yanlış olduğu nazar, tedebbür ve tefekkür yoluyla bilinebilir.²¹ Bu veriye dayanmak suretiyle Mâtürîdî, yukarıda zikri geçen rivayeti hatalı kabul etmiştir. Diğer yandan onun müşkili çözüm için öne sürdüğü gerekçe Kur’ân’ın da zaman zaman

¹⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 17/255-256.

¹⁶ Rivayet İbn Abbas, İkrime (ö.105/723) ve Mücahid’e atfedilmektedir. Bk. Celaluddin Abdurrahman es-Suyûtî, *Esbâbu’n-nüzûl* (Kahire: Dâru’l-Ferc Li’t-Türâs, 2002), 263-264; Suyûtî, *Dürü’l-mensûr*, 4/394; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân ‘an tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Seyyid Kesrevî Hasen (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2004), 4/113; Ebu’l-Ferc İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fî ilmi’t-tefsîr*, thk. Ahmet Şemsüddîn, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2009), 5/93.

¹⁷ el-Kehf 18/23.

¹⁸ Taberî de böyle düşünmekte, fakat konuya dair ayet çerçevesinde rivâyet sahiplerini zikretmemektedir. Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 25/280-281.

¹⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 9/17.

²⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 9/41.

²¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 7/57.

kullandığı bir metottur. Daha açık bir ifade ile Kur'ân, kimi durumlarda muhataplarına Hz. Peygamber üzerinden hitap edebilmektedir. Bunun en bariz örneği “Anne babana üf bile deme”²² ayetidir. Bilindiği üzere bu ayetin nâzil olduğu süreçte Hz. Peygamber'in ebeveyni hayatta değildi. Buna rağmen Kur'ân'ın söz konusu hitabı Allah Resulü üzerinden insanlara yönelik bir emir mahiyetindedir. Kur'ân'ın bu usulünün farkında olması nedeniyle Mâtürîdî'nin, ele aldığımız ayeti bu minvalde değerlendirdiği söylenebilir.

1.4. Hz. Peygamber'e Vahyin Unutturulması

Mâtürîdî, istisnaya yönelik rivayette olduğu gibi “Biz sana Kur'ân'ı okutacağız. Sen de Allah dilemedikçe öğrendiklerini asla unutmayacaksın...”²³ ayetleri eksenindeki rivayeti de kritik eder. Şöyle ki Hasan Basrî ve Katâde²⁴ bu ayetleri: “Allah, Hz. Peygamber'e unutturmak istediğini unutturur” şeklinde yorumlamıştır. Fakat Mâtürîdî'ye göre ayetler, Resul-i Ekrem'in risaletinin delilleri arasındadır. Allah Resulü okuduğu bir ayeti unutsa, sonra elçiliğini kabul etmeyen biri onun unuttuğu ayetleri okumasını istese, o da bu ayetleri okuyamasa, söz konusu kişi için bu durum Hz. Peygamber'in aleyhine kullanılacak bir fırsat olmuş olur. Bu nedenle Mâtürîdî, zikri geçen rivayetin problemliliğini düşünür. Ona göre “Sana Kur'ân'ı okutacağız” ifadesi “Kur'ân'dan vahyettiklerimizi senin adına koruyacağız” anlamına gelmektedir. Çünkü Hz. Peygamber okumayı da yazmayı da bilmemektedir. Buna rağmen o, kendisine indirilen ayetleri tek defada ezberleyebiliyordu. Hâlbuki okuma yazma bilmeyen bir kimsenin, kendi dilinde bile olsa, okunan uzun sûreleri tek defada ezberlemesi mümkün değildir. Şu halde onun bu vasfı, nübüvvetinin delillerinden biri olmaktadır. Diğer yandan İbn Abbas'ın aksi yöndeki rivayetleri Mâtürîdî'ye göre ahad haberdir. Bu türden haberler ise amel söz konusu olduğunda dikkate alınır. Fakat bu mesele olaya şahit olmayı gerektirir. İbn Abbas ise bu ayetin inişine şahit olmamıştır. Dolayısıyla onun meseleye dair rivayeti katiyyet ifade etmemektedir. Bu nedenle ayetin, söz konusu rivayete kayıtlanmak suretiyle anlaşılmasını Mâtürîdî doğru bulmamaktadır.²⁵

1.5. Hz. Peygamber'in Vahyi Unutmamak İçin Acele Etmesi

Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı ayetler birbirlerine oldukça benzer nitelikler taşımaktadır. Söz gelimi Tâhâ 20/114 ayetinde “Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'ân'da acele etme!” emri gelmişken el-Kıyâme 75/16 ayetinde şöyle buyrulmaktadır: “Vahiy geldiği zaman onu alelacele almak için dilini hareket ettirme!” Tefsirlerde her iki ayet hakkında İbn Abbas, Mücâhid, Said b. Cübeyr (ö. 94/713), Şa'bî (ö. 104/722), İbn Cüreyc (ö. 150/767), Katâde, Hasan Basrî, Kelbî (ö. 146/763) ve Süddî'nin (ö. 127/745) şu rivayetine yer verilmiştir: “Cibrîl, Hz. Peygamber'e bir sûre veya ayet getirip ayrıldığında o, unutma korkusuyla bunu hemen okumaya başlıyordu. Bu hâdise üzerine bu ayet inmiş ve O, ayeti unutmaktan emin kılınmıştı.”²⁶

²² el-İsrâ 17/23.

²³ el-A'lâ 87/6-7.

²⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 30/193; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 6/253.

²⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 17/169-171.

²⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/247-248; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 3/429; Muhammed Abdurrahman Muhammed b. İdrîs İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim er-Râzî el-müsemmâ et-Tefsîru bi'l-me'sûr*, thk. Ahmed Fethi Abdurrahman el-Hicâzî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006), 6/212; Suyûtî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 271. Krş. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 29/227-229; Suyûtî, *ed-Dürr'l-mensûr*, 6/468.

Mâtürîdî, Tâhâ 20/114 ayetini ele aldığı süreçte İbn Abbas başta olmak üzere tâbiîn âlimlerinden gelen rivayeti öncelikle “mümkündür” diyerek nakleder. Fakat mezkûr ayetin farklı bir şekilde anlaşılması ihtimalini göz ardı etmez. Buna göre bu sûresinin indiği süreçte Hz. Peygamber ile inkâr ehli arasında gerginlik artmaya başlamıştır. Allah Resulü, tüm delillere rağmen inatları nedeniyle inanmamaları üzerine onları türlü felaketlere maruz kalmakla tehdit etmiş, bunun üzerine inkâr ehli, söz konusu felaketlerin gerçekleşmesini ısrarlı ve alaycı bir tarzda istemişlerdir. Bu durum ise Hz. Peygamber’de mezkûr belaların bir an önce vuku bulmasına yönelik bir arzunun oluşmasına yol açmıştır. Bu veriden hareketle Mâtürîdî, Tâhâ 20/114’te yer alan “acele etme” ifadesinin, “vakti gelmeden önce, onlara beddua etmekle acele etme” şeklinde anlaşılabilirliğini düşünmektedir.²⁷ Buna mukabil aynı konuyu el-Kıyâme 75/16’da yeniden ele alan Mâtürîdî, yukarıda isimleri geçen âlimlerden gelen rivayetin bağlayıcı olmadığını söyler. Çünkü ona göre, zikri geçen isimlerin hiçbiri bu ayetin indiği vasatta Hz. Peygamber’in yanında değillerdi. O’nun dilini hızlıca hareket ettirdiğine de şahit olmamışlardı. Her ne kadar konu bağlamında bir haber varsa da bu, tevatür değil, ahad haberdir. Bu türden haberler ise sadece ameli sahada bağlayıcıdır. Şu halde Mâtürîdî’ye göre el-Kıyâme 75/16 ayeti, Hz. Peygamber’in unutmaya korkusuyla tekrar etmesine yönelik bir yasaklama olmaktan öte bir müjde niteliğindedir. Farklı bir ifade ile bu ayet, Resul-i Ekrem’in vahyi ezberlemek için onu tekrar etme çabasına ihtiyaç duymayacağına dair müjde anlamını taşımaktadır. Bu da Mâtürîdî’ye göre risaletin büyük delillerinden biridir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, başka insanların Kur’ân’ı ezberlemek için özel çaba sarf etmeleri gerekirken, Hz. Peygamber, oldukça uzun olsa da vahiy kendisine gelir gelmez kolayca ezberleyebiliyordu.²⁸

Mâtürîdî’nin, benzer lafızlarla gelse de ayetleri farklı şekilde te’vîl etmesi, onun nüzul sürecini dikkate almasından kaynaklanmış görünmektedir. Nitekim el-Kıyâme Sûresi otuz birinci; Tâhâ Sûresi ise kırk beşinci sırada nazil olmuştur. Bu durumda zikri geçen ilk sûrenin mevzusu ikincisinden farklı bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla “acele etme” şeklindeki ilk emir, Hz. Peygamber’e: “Vahyi ezberlemek için acele etmeni gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Çünkü biz, bu vahyi sana kolayca ezberleteceğiz” şeklinde bir müjde manasını içerirken; ikinci emir, inanmamaları nedeniyle başlarına gelmekle tehdit edilen azaba yönelik alay edilmesi üzerine “onların istedikleri azabın gelmesi için sen de acele etme” şeklinde bir ikaz mahiyetindedir.

1.6. Hz. Peygamber’e Rabb’inin Darılmaması

Hz. Peygamber’e gelen ilk vahiy ile ikincisi arasında bir fetret devri yaşanmıştır. Müfessirler, söz konusu fetret hadisesinin gerekçesine dair bazı rivayetleri kaydetmiştir ki Mâtürîdî de bunlara atıfta bulunur. Onun kaydına göre bu gerekçelerin ilki şudur: Hz. Peygamber’e bir soru sorulmuş, O da “inşallah” demeksizin “bu sorunun cevabını yarın veririm” demişti. Bu gerekçeye binaen vahiy bir müddet kesilmiş, bunun üzerine de Mekkeliler, “Rabbin seni terk etti, sana darıldı”

²⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü'l-Kur’ân*, 9/241-242.

²⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü'l-Kur’ân*, 16/294-296; 17/171.

demiş ve ardından da ed-Duhâ 93/1-3²⁹ ayetleri nazil olmuştu. Bu rivayet Cündeb b. Abdullah el-Becelî (?), İbn Abbas, Katâde ve Dahhâk'a atfedilmiştir.³⁰

Mâtürîdî'nin ikinci kaydına göreyse vahiy bir müddet kesilince Hz. Hatice, "Görüyorum ki Rabbin sana darılmış da seni terk etmiş" demiş, onun bu sözü üzerine Duhâ sûresi indirilmişti. Bu rivayet ise Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) ve Abdullah b. Şeddâd'â (ö. 82/701) atfedilir.³¹

Mâtürîdî, Hz. Hatice'nin mezkûr sözleri söylemesini mümkün görmemektedir. Çünkü gerek Hz. Hatice gerekse diğer müminler, Hz. Peygamber'in Rabbi tarafından terk edilmesinin asla mümkün olmayacağını dolayısıyla Rabbinin o'na darılmadığını zaten bilmektedirler. Üstelik sûre yemin ile başlamaktadır. Yemin ise bir hadisenin gerçekten öyle olduğuna yönelik te'kit niteliğindedir. Şu halde bir meseleyi zaten tasdik edip inanan kimseye ayrıca yemin edilmesinin bir anlamı yoktur. Dolayısıyla Hz Hatice'nin mezkûr sözleri söylediği rivayeti sahih kabul edilemez.

Mezkûr reddiyesinin ardından Mâtürîdî, Duhâ Sûresi'nin iniş sebebinin rivayetlerden ayrı olarak değerlendirilebileceğini düşünür. Bunun için de o, vahiy vasatını merkeze alan bir okuma yapar. Şöyle ki Hz. Peygamber, zorbalık ve insafsızlıkta had safhaya ulaşmış bir topluluğa gönderilmişti. Onlar, kendilerine muhalif davranan kimseleri öldürmeyi bir nevi âdet haline getirmişlerdi. Üstelik onlar, kendilerine karşı çıkan kimselerin yardımcılarını yoksa veya zengin ve güçlü değiller ise bunları öldürmek için özel bir çaba bile gösterirlerdi. Hz. Peygamber de zengin ve güçlü değildi. Buna rağmen aldığı vahiy nedeniyle o, söz konusu topluluğun temel dinamiklerini sarsacak sözleri sarf ediyordu. Şu da var ki doğal şartlar altında bir kimse elçisini, görünür bir destek olmaksızın düşmanlarına yollarsa bu kimse için "Gönderen, elçisini terk etmiş ve onu hüsrana uğratmış" anlamında "ودعه و قلاه" denilir. Bu iki veriden hareketle Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in söz konusu hususiyetleri nedeniyle Mekkelilerin "Rabbin, seni, sen hem fakir hem de güçsüz bir vaziyette iken, sana düşman olan topluluğa göndermiş, demek ki O, seni ölüme mahkûm etmiş." şeklindeki hitabına maruz kaldığını, buna mukabil olarak da "Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da"³² ayetinin nazil olmuş olabileceğini düşünmektedir. Konu çerçevesinde "Madem bu adam peygamber, o halde kendisine refakat edecek bir melek gönderilse de tebliğ ve uyarısını onunla birlikte yapsa ya! (Madem melek yok) hiç değilse ona Allah tarafından bir hazine verilseydi veya ürün aldığı bir bahçesi olsaydı ya!"³³ ve "Bu Kur'ân'ın Mekke ve Tâif'in zengin ve itibarlı şahsiyetlerinden birine indirilmesi gerekmez miydi?"³⁴ ayetlerini hatırlatan Mâtürîdî, yukarıda zikri geçen rivayetler olmasaydı, kendi zikrettiği te'vîlin daha doğru olabileceğini söylemek suretiyle konuyu sonlandırır.³⁵

²⁹ "Kuşluk vaktine yemin olsun ki karardığı zaman geceye yemin olsun ki Rabbin seni terk etmedi sana darılmadı da."

³⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 30/290-291.

³¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 30/291. Rivayete yönelik İbn Kesîr'in değerlendirmesi için bk. Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986), 4/522.

³² ed-Duhâ 93/3.

³³ el-Furkan 25/7-8.

³⁴ ez-Zuhruf 43/31.

³⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 17/242-243.

Açıkça görüldüğü üzere Mâtürîdî, gerek kavramlardan gerekse vahiy vasatından hareketle ed-Duhâ 93/3 ayetinin nüzul gerekçesinin ne olabileceğine dair fikir yürütmüştür. Bununla beraber ona göre konu bağlamında zikri geçen iki rivayetten biri kesinlikle doğru değildir. Çünkü zaten kabul edilen bir meselenin yeniden kabulü için yemin edilmesinin bir anlamı olamaz. Ayrıca Hz. Peygamber'in "İnşallah" demediği için bir müddet vahyin kesilmesi ile bir nevi itâb edildiğine yönelik rivayetin sahih olamayacağına dair düşüncesine de önceki başlık altında yer verilmişti. Şu halde ayetin nüzul gerekçesi farklı olmalıdır ve Mâtürîdî de bu farklılığın ne olabileceğini ifade etmiştir.

Burada şu iki meseleye de dikkat çekilmesi gerekmektedir: 1- Mâtürîdî, söz konusu rivayetler olmasaydı, yorumunun daha doğru olabileceğini ifade etmekle bir nevi, kendi te'vîlinin hükmünün, rivayetler söz konusu olduğunda, geçersiz olduğunu söyler izlenimini vermektedir. Dönemindeki rivayete yönelik algı dikkate alındığında onun bu tutumu anlaşılır niteliktedir. Daha açık bir ifadeyle Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemde "selefin görüşlerine muhalif olmak bidattir" düşüncesi baskındır. Taberî dahi bu durumu vurgulamakta ve "selefe muhalif davranmanın caiz olmadığına yönelik icmanın var olduğunu" zikretmektedir.³⁶ Dolayısıyla Mâtürîdî, selefin rivayetleri söz konusu ise benim düşüncemin önemi yoktur dese de eserin bütüncül bir gözle okunması halinde hâkim anlayışa karşı tavır sergilediğini de göstermiş olmaktadır. 2- Mâtürîdî'nin söz konusu fikir yürütme meselesi, Kur'ân'ın pasajlarını anlayabilmek için mutlak surette rivayetlere bağlı kalınması gerekmediğini; dönemin şartları ve Kur'ân'ın bütüncül okunması halinde ilgili pasajların anlam dünyasının daha doğru anlaşılabilceğini söylemektedir.

1.7. Hz. Peygamber'e Gelen Vahyin Muhafazası

Mâtürîdî'nin kritik ettiği bir diğer rivayet "...O'nun vahyi her yönden muhafaza edilir"³⁷ ayeti bağlamında İbn Abbas'a atfedilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber'i koruyup kollamakla yükümlü olan melekler, gelen gaybî varlıkların melek mi şeytan mı olduğunu ona haber verirler. Bu bağlamda Hz. Peygamber'e vahiy meleği geldiğinde, "Bu, Allah'tan gelen vahiydir" dedikleri gibi gelen şeytan ise ona, "Bu, şeytandır" derler. Fakat Mâtürîdî'ye göre söz konusu rivayet sorunludur. Çünkü Hz. Peygamber'in, vahyin geldiği süreçte, onu getirenin Cibrîl mi yoksa şeytan mı olduğunu anlamaması mümkün değildir.

Konu ekseninde yine İbn Abbas'a ve onun yanı sıra Katâde, Dahhâk ve Mücâhid'e atfedilen bir rivayete göre³⁸ vahyin her yönden muhafazası şu şekilde gerçekleşir: Vahiy meleğinin önünde ve ardında onu koruyan melekler vardır. Bunların amacı, Cibrîl'in Hz. Peygamber'e getirdiği haberlerin/vahyin cinler tarafından çalınmasını yahut onun değiştirilmesini engellemektir. Bu sayede Resul-i Ekrem, Allah'tan gelen vahyin, kendisine hiçbir değişikliğe uğramadan getirilmiş olduğunu bilir. Ne var ki bu rivayet de Mâtürîdî'ye göre sahih olamaz. Çünkü Cibrîl, cinleri def edebilecek kuvvete sahip bir emîndir.³⁹ Dolayısıyla cinlerin, ona üstün gelip vahyi tahrif

³⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/51; 15/230-231.

³⁷ el-Cin 72/27.

³⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/147-149

³⁹ eş-Şu'ara 26/193; en-Necm 53/5, et-Tekvîr 81/19-21.

edebilmeleri mümkün değildir. Bununla beraber yine de yanında melekler var ise bu, onun korunması amacıyla değil, vahyin ta'zîmi ve risaletin teşrifine yönelik olmalıdır.⁴⁰

Mâtürîdî, söz konusu kritiklerine mukabil "O'nun vahyi her yönden muhafaza edilir"⁴¹ ayetinin temelde iki mesajı olduğunu söyler. Bunların ilki şudur: Hz. Peygamber, vahyi tebliğ ettiği süreçte muhalifleri, onun tebliğine engel olmak isterler. Melekler de söz konusu kişilerin engel olma çabalarına mani olurlar. Mâtürîdî'nin bu te'vîli, onun da ifade ettiği üzere Hasan Basrî'ye aittir. Mezkûr ayetin verdiği ikinci mesaj ise şudur: Melekler, aynı zamanda, cinlerin haberleri çalmalarına da engel olurlar. Bunun temel amacı, insanların vahyi Hz. Peygamber'den öğrenmeleridir. Aksi halde cinlerin vahyi çalıp risaletin ulaşmadığı mekânlara Hz. Peygamber'den önce götürmeleri söz konusu olabilirdi. Bu ise aynı tebliğ ile karşılaşan insanlar açısından durumun karışmasına yol açabilirdi. Bu nedenle melekler, Hz. Peygamber'in muhaliflerine mani olduğu gibi, vahyin cinler tarafından çalınmasına da engel olmuşlardır.⁴²

Görüldüğü üzere Mâtürîdî, mezkûr ayet ekseninde İbn Abbas'a atfedilen rivayetleri problemlili addetmiştir. Ona göre melekler, Cibrîl'e destek için değil de Hz. Peygamber'in tebliğ görevinin ifasına yardımcı olmak ve mâniaları bertaraf etmek için gönderilmişlerdir. Onun bu açıklamaları şu açıdan da önemli bir görev üstlenmektedir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber döneminde kâhinler⁴³ cinlerden yardım alıyorlar ve başkaları için gayb olan hadiselerden haber verdiklerini iddia ediyorlardı. Hz. Peygamber'in de gaybe dair haber vermesi onun kâhinlerden bir kâhin olarak değerlendirilmesine imkân vermişse de Kur'ân, bu durumu kesin bir dille reddetmişti.⁴⁴ Diğer yandan Kur'ân gibi bir kelim harikasının ümmi olan bir şahıstan/Hz. Peygamber'den sadır olmasını mümkün görmemeleri, muhataplarının, cinlerden yardım aldığı şeklinde bir iddia atmalarına neden olmuştu (ed-Duhân 44/14). Dolayısıyla Mâtürîdî, söz konusu açıklamaları ile Hz. Peygamber'in Allah'tan aldığı haberlere cinler dâhil hiçbir beşerin herhangi bir şekilde müdahalede bulunamadığını ifade etmiş olmaktadır.⁴⁵

2. HZ. PEYGAMBER VE BEŞERİ MÜNASEBETLERİ

2.1. Hz. Peygamber'in Münâfıkların Cenaze Namazını Kılmaya Yeltenmesi

Mâtürîdî'nin, rivayetleri değerlendirirken takip ettiği hususlardan biri söz konusu rivayetleri toptancı bir bakışla kabul yahut ret cihetine gitmemesidir. İlgili rivayet güvenilir ravilerden muttasıl olarak ulaşılmış olabilir. Ne var ki böylesi bir durum, söz konusu rivayetin bütün olarak doğru ya da yanlış kabul edilmesini zorunlu kılmamaktadır. Söz gelimi "Onlar için Allah'tan ister af dile ister dileme; onların başışlanmaları için yetmiş kez dua etsen de..."⁴⁶ ayeti kapsamında tefsirlerde şöyle bir rivayet nakledilmektedir: Münâfık olduğu belirtilen Abdullah b. Übey (ö. 9/631) vefat ettiği zaman, oğlu onu kefenlemek için Hz. Peygamber'den gömleğini istedi ve onun cenaze

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 16/187.

⁴¹ el-Cin 72/27.

⁴² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 16/186-187.

⁴³ Konu çerçevesinde ileri okuma için bk. Feyza Betül Köse, *Kâhin* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018).

⁴⁴ et-Tûr 52/29, el-Hâkka 69/42-43.

⁴⁵ Konu ekseninde ileri okuma için bk. Yaşar Düzenli, "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Mart 2010), 125-154.

⁴⁶ et-Tevbe 9/80.

namazını kılmasını rica etti. Gömleğini veren Hz. Peygamber, onun cenaze namazını kılmaya yeltendiğinde Hz. Ömer (ö. 23/644) bu duruma mani oldu ve “Allah sana bunu emretmedi” dedikten sonra yukarıda mezkûr ayeti okudu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Rabbim beni özgür bıraktı, ister yap ister yapma” diye ona cevap verdi. Bu rivayet İbn Abbas, Urve (ö. 94/713), Hişâm b. Urve (ö. 146/763), Katâde, Mücâhid ve Şâ’bî’ye atfedilmektedir.⁴⁷

Mâtürîdî, zikri geçen rivayeti naklettikten sonra konu ekseninde başka bir rivayetin daha bulunduğunu nakleder. Buna göre Hz. Peygamber, İbn Übey’in cenaze namazını kılmaya kalkıştığında Hz. Ömer, ona karşı çıktı ve “Böyle yapma! Allah sana bu şekilde davranmanı yasakladı” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Yetmiş bir kez bağışlama dilemeyeyim mi?” diye cevap verdiğinde “Onların bağışlanmaları için Allah’a dua etmişsin etmemişsin onlar için birdir”⁴⁸ ayeti indi.

Mâtürîdî, birbirinin mütemmimi iki rivayeti aktarsa da bunların sahih olmasını mümkün görmez. Üstelik o, Hz. Peygamber’in ayetten muhayyerlik anlamını çıkarmasına rağmen Hz. Ömer’in Resul-i Ekrem’e karşı çıkmasını şaşılacak bir durum addeder. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm Hz. Ömer’e değil, Hz. Peygamber’e nazil olmuştur. Şu halde onun Kur’ân’daki herhangi bir ayeti Hz. Peygamber’den daha iyi anlaması aklen muhaldir. Hz. Peygamber’in söz konusu davranışına Hz. Ömer’in o şekilde karşı çıkması da imkânsızdır. Diğer yandan mevzu bahis ayette, asli itibariyle ne muhayyerlik ne de bir sınırlama vardır. Ayet tehdit içermektedir. Tehdit ve tebşir içeren ayetlerde neshin olmadığı da bilinen bir kuraldır. Bu nedenle mezkûr ayetin el-Münâfikûn 63/6 ayeti ile nesh edildiğini söylemek de mümkün değildir. Mâtürîdî, bu öncüllerinin ardından, ayetin farklı bir mesaj verdiğini düşünür ve şöyle der:

“Buradaki ifade -Allah bilir ya- “Sen onlar için istiğfar etsen, senin istiğfarın redd olunmaz. Fakat onlar, Allah ve Resul’ünü inkâr etmiş bir toplumdur. Sen de benim, inkâr üzere ölmüş kimse hakkındaki -onu bağışlamayacağıma dair- hükmümü biliyorsun.” Bu durumda ayetteki husus, bir nevi istiğfarın nehyi konusunda Resul’e dair bir gerekçe sunmadır. Tıpkı “*akraba bile olsalar ne nebi ne de müminler müşrikler için mağfiret dileyemezler*”⁴⁹ ayeti gibi. Allah, münâfikların ortak koştuğunu, onların Rabb’lerini ve Hz. Peygamberi inkâr ettiklerini biliyordu, bu nedenle o’na münafıkların bağışlanmaları için dua etmesini yasakladı...”⁵⁰

Anlayabildiğimiz kadarıyla Mâtürîdî, münafık olduğu bilinen İbn Übey’in vefatı nedeniyle oğlunun Hz. Peygamber’den kefenlemek üzere gömleğini istemesi ve cenaze namazını kıldırmasını rica etmesi hadisesini reddetmemektedir. O, konuyla ilgili rivayetin ikinci kısmını problemlili görmektedir. Bunu da iki gerekçeye irca etmektedir. Bunların ilki söz konusu ayetin tercih değil, tehdit içermesidir. Çünkü bilindiği üzere Arapçada yetmiş sayısı bir sınırlama/tahdit değil, kesretten kinayedir. Ayet bağlamında ele alındığında ise bu sayı tehdit manasına gelmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber’in gelen ikaz üzerine, “Yetmiş bir defa bağışlanması için dua etmeyeyim mi?” şeklinde bir ifade kullanması muhaldir. Mâtürîdî’nin rivayeti kritik ederken

⁴⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 10/249-250; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 2/376. İbn Abbas, bu rivayeti “Hz. Ömer’den işittim” diyerek aktarmaktadır. Bk. İbn Ebi Hâtim, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, 5/103.

⁴⁸ el-Münâfikûn 63/6.

⁴⁹ et-Tevbe 9/113.

⁵⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 6/420-421.

öne sürdüğü ikinci gerekçe de oldukça dikkat çekicidir. Çünkü açıklamalarından hareketle varılan netice Hz. Ömer'in Kur'ân'ı Hz. Peygamber'den daha iyi anlamasıdır (!). Böylesi bir durum ise aklen mümkün değildir. Bu veriler Mâtürîdî'nin rivayetinin ikinci kısmını problemlili addettiğini göstermektedir.

2.2. Hz. Peygamber'in Gelen Talep Üzerine Sahabe'yi Uzaklaştırması (!)

Ayetlerin anlaşılması hususunda oldukça önemli konumda bulunan rivayetlerin bazısı, kimi zaman sahabenin hadiseye tüm yönleriyle vakıf olmaması kimi zaman da ravilerin tasarrufta bulunması nedeniyle problem oluşturmaktadır. “*Sabah akşam Rabbinin rızasını isteyenleri meclisinden uzaklaştırmaya kalkma...*”⁵¹ ayeti kapsamında aktarılan rivayet de bunlardan biridir. Buna göre Hz. Peygamber'e yönelik sevgileri nedeniyle sahabeden bazıları ona yakın oturmak için yarışıyorlardı. Zaman zaman Mekke'nin liderleri Hz. Peygamber'e geliyor, o da onları huzuruna alıp bir köşede ağırlıyordu. Fakat bu kimseler, kavimlerinin önde gelen efendileri olmaları nedeniyle Hz. Peygamber'e daha yakın oturtulmaları gerektiğini söylemişlerdi. -Bu ise onun, sahabesini yanından uzaklaştırması anlamına geliyordu-. Dolayısıyla Hz. Peygamber, onların söz konusu isteklerini yerine getirmeye yeltendiğinde o'nu itâb eden bu ayet indi.

Zikri geçen rivayet Habbâb b. Eret (ö. 37/657-58) ve Rebi' b. Enes'e (ö. 140/757) atfedilmiştir. Taberî'nin tefsirinde de Hz. Ömer'in söz konusu teklife olumlu cevap vermesi için Hz. Peygamber'e telkinde bulunduğu fakat daha sonradan bu telkini nedeniyle pişmanlık yaşadığı kaydedilmiştir.⁵²

Mâtürîdî'ye gelince o, söz konusu rivayetinin problemlili olduğunu düşünmektedir. Çünkü bu rivayet Hz. Peygamber'in çirkin bir davranışa yeltendiği imajını çizmektedir. Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber, böylesi bir davranışta bulunmuş olsaydı risalet ve nübüvvet görevi kendisinden düşerdi. Onun, düşmanlarını yakın tutup dostlarını meclisinden uzaklaştırması mümkün değildir. Böylesi bir davranış sefasına düşkün cahil bir insandan bile beklenmezken tüm *masumluğuna* rağmen Allah Resulü'nün istenileni yapmaya kalkması, hatta bunu aklına getirmesi söz konusu olamaz. Böyle bir durum vuku bulsa, bu öncelikle o'nu inkâr edenler için bulunmaz bir fırsat olurdu ve onlar şöyle derlerdi: “O, insanları tevhide, imana ve kendisine tabi olmaya çağırıyor, insanlar onun davetine icabet edince de onları meclisinden uzaklaştırıyor.” Sözün burasında ömrüne yemin eden Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in yakınlarını yanından uzaklaştırmaya kalkmış olmasını hiçbir aklın kabul etmeyeceğini vurgular. Ona göre müşriklerin söz konusu talepte bulunmaları mümkündür. Fakat onlar istedi diye Hz. Peygamber'in bu isteği yerine getirmesi muhaldir. Diğer yandan Mâtürîdî'ye göre her ayetin mutlak surette bir nüzul sebebine indirgenmesi de doğru değildir. Pekâlâ bu ayet, Allah nezdindeki kıymetlerinden dolayı sahabeye karşı Hz. Peygamber'in nasıl davranacağına yönelik bir talim niteliği de taşıyabilir. Nitekim “*Sabah akşam, Allah'ın rızasını umarak Rabb'lerine dua edenlerle birlikte olmaya sabret*”⁵³ buyrulmaktadır.⁵⁴ Dolayısıyla ayetin ilgili rivayete kayıtlanması doğru değildir.

⁵¹ el-En'âm 6/52.

⁵² Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, 3/349-350; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/254.

⁵³ el-Kehf 18/28.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5/72-73.

Bir önceki başlıkta da görüldüğü üzere Mâtürîdî, mezkûr rivayetin ilk kısmını yani Mekkelilerin Hz. Peygamber'den fakir müminleri yanından kovmasını istemelerini mümkün görmektedir. Fakat rivayetin ikinci kısmı Mâtürîdî'ye göre kesinlikle doğru olamaz. Çünkü böylesi bir durum netice itibariyle Allah'ın elçilik görevi için yanlış bir kimseyi seçmesi anlamına gelir ki böyle bir şey de muhaldir.

2.3. Hz. Peygamber ile Bir Arada Olmak

Ayetlerin, mutlak surette sebab-i nüzul ekseninde değerlendirilmesinin onların anlam dünyasının daraltılması ile sonuçlanabileceği kanaatinde olan Mâtürîdî, bu düşüncesini "*Allah'a ve Rasûle itaat edenler nebiler, sıddıklar, şehitler ve salihler ile beraber olacaklardır...*"⁵⁵ ayeti kapsamında da sürdürmeye devam eder. Bu bağlamda o, başta Hz. Aişe (ö. 58/678) olmak üzere İbn Abbas, Katâde, Said b. Cübeyr gibi isimlere atfedilen⁵⁶ ve birbirlerinden nüans ile ayrılan iki rivayet nakleder. Bunların ilkinde göre sahabe, Hz. Peygamber'i kendi canlarından, ailelerinden çok sevmekte, göremedikleri her an o'nu özlemekte ve bu süreçte ölecekmiş gibi hissetmektedirler. Bu esnada bizatihi ölümleri akıllarına gelmekte ve cennete girmeleri halinde o'nun makamının çok yükseklerde olması nedeniyle ondan ayrı kalacaklarını düşünmekte, bu nedenle de ağlamaktadırlar. Hz. Peygamber, söz konusu serzenişi sessiz kalmak suretiyle yanıtlamış ve ardından "*Allah'a ve Resul'üne itaat edenler nebiler, sıddıklar, şehitler ve salihler ile beraber olacaklardır...*"⁵⁷ ayeti nazil olmuştur. Mâtürîdî'nin ikinci olarak naklettiği rivayet de bu minval üzeredir. Buna göre sahabesini üzgün olarak gören Hz. Peygamber, onlara yüzlerinin rengini değiştiren şeyin ne olduğunu sorar. Onlar da hastalık ya da ağrı nedeniyle değil de görememeleri nedeniyle onu çokça özlediklerini ve bu nedenle yüzlerinin renginin değiştiğini söyler. Dünyada halimiz bu olursa ahirette nice olur demek suretiyle sıkıntılarını arz ederler. Bu olay üzerine zikri geçen ayet nazil olur.

Mâtürîdî, ayetin nüzul sebebi olarak nakledilen rivayetler nedeniyle değil de tamamen farklı gerekçelere binaen inmiş olmasını mümkün görür. Bunun için de nüzul ortamını gözeten bir okuma eylemine girişir. Bunların ilki başta Yahudiler olmak üzere Hz. Peygamber'i inkâr edenler eksenindedir. Şöyle ki onlar, Hz. Peygamber'e eziyet etmişler, davetin gereklerini yerine getirmediği gibi isyan ve inatlarında had safhaya ulaşmışlardı. Fakat o hallerinden sonra Müslüman olup Hz. Peygamber'e itaat etseler bile eski suçları nedeniyle affedilmeyeceklerini dolayısıyla sair Müslümanlar konumunda değerlendirilmeyeceklerini düşünüyorlardı. Bu zanlarına mukabil iman ve itaat etmeleri halinde kendilerine sanki hiç inkâr etmemişler gibi muamele edileceğinin ve nihayetinde nebiler, sıddıklar, şehitler ve salihler ile beraber olacaklarının haberi verilmiştir. Mâtürîdî, bu düşüncesini "*Hallerine son verirlerse geçmiş günahları bağışlanır*"⁵⁸ ayeti ile müdellel hale getirir. Diğer yandan o, ayetin farklı bir kitleye de cevap olarak gelmiş olabileceğini belirtir. Şöyle ki onlar "*Cennete giren herkes için dünya büyüklüğünde yer var*"⁵⁹ şeklindeki haberi duyduklarında, aradaki mesafeler nedeniyle, bir araya gelip buluşma

⁵⁵ en-Nisâ 4/69.

⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/216; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 1/522-523.

⁵⁷ en-Nisâ 4/69.

⁵⁸ el-Enfâl 8/38.

⁵⁹ Âl-i İmrân 3/133; Hadîd 57/21.

hadisesinin yaşanmayacağını zannettiler. Onlar için buluşup bir araya gelme meselesi önemliydi. Bu nedenle “Allah’a ve Resul’üne itaat edenler nebiler, sıddıklar, şehitler ve salihler ile beraber olacaklardır...”⁶⁰ ayeti, onlara, bir araya gelme hadisesinin yaşanacağını haber vermiştir. “Veya -ki sanki en uygunu da budur-” demek suretiyle Mâtürîdî, ayetin, muayyen bir nüzul gerekçesi olmaksızın/ibtidaen bir mesaj konumunda olabileceğini düşünür. Buna göre ayet, Allah’a ve Resul’üne itaat eden kimseler -farklı farklı yerlerde değil de- nebiler, sıddıklar, şehitler ve salihler ile bir mekânda olacaklardır şeklinde bir haber konumundadır.⁶¹

Mezkûr yaklaşımlarından da açıkça görüldüğü üzere Mâtürîdî, bazı ayetlerin, nüzulüne dair aktarılan rivayetlere indirgenmesini doğru bulmamakta, bundan da öte o, söz konusu rivayetlerin ilgili ayetle irtibatının dahî olmayabileceği fikrini öne sürmektedir. Böylesi bir eylemi gerçekleştirirken, onun en temel dayanağı bizzat Kur’ân’ın kendisi ve nüzul ortamının genel durumudur. Ona göre bu iki dayanak, ayetlerin farklı bir şekilde anlaşılmasına önemli oranda katkı sağlayabilmektedir. Bu durum aynı zamanda ayetlerin anlam dünyasının görüldüğünden daha zengin olduğunu da ortaya koymaktadır.

2.4. Hz. Peygamber’in, Allah’ın Helal Kıldığı Nimetleri Kendisine Haram Etmesi

Ayetlerin hangi gerekçelere binaen indiğine dair öne sürülen rivayetler, zaman zaman, asli sorunların görülmesine mani olabilmektedir. “Ey Peygamber! Allah’ın sana helal kıldığını eşlerinin rızasını gözeterek ne diye haram kılıyorsun”⁶² ayeti ekseninde Hz. Peygamber’in hangi nedenlerden ötürü helal kılınan şeyleri kendisine haram kıldığı, bunların ne olduğu tarzındaki sorular bu bağlamda ele alınabilir. Nitekim Taberî ve İbn Kesîr, ayetin nüzul gerekçesine dair farklı rivayetlere eserlerinde yer vermişlerdir. Bunların ilkinde Hz. Peygamber, eşi Hafsa’nın (ö. 45/665) evinde ve onun gününde Mariye ile beraber uyumuş, Hafsa da bu duruma vakıf olup içerlemiştir. Hz. Peygamber de, onun rızasını kazanma adına “Mariye’yi kendime haram kıldım” demiştir. Nakledilen ikinci rivayete göreyse aynı hadise Hz. Aişe’nin gününde gerçekleşmiş ve Hafsa da hadiseyi öğrenmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber meselenin Hz. Aişe’ye ulaştırılmamasını tembihlemesine rağmen bu söz yerine getirilmemiştir. Hz. Aişe ile mülaki olan Allah Resulü de “Mariye’yi, ebedi olarak kendime haram kıldım” demiştir.⁶³ Üçüncü rivayete göreyse Hz. Peygamber, eşi Zeynep’in (ö. 20/641) evinde bal şerbeti içmiş, hem Hafsa hem de Hz. Aişe, “Sen megafir mi içtin? Kötü kokuyorsun” dediklerinde Hz. Peygamber, o şeyi bir daha içmeyeceğine yemin etmiş,⁶⁴ bunun üzerine mezkûr ayet inmiştir.⁶⁵

Nakledilen rivayetlerin tamamı olayın nerede, nasıl, kiminle ve ne üzerine şeklindeki sorulara odaklanmaktadır. Hâlbuki sorulması gereken asıl mesele Hz. Peygamber’in nasıl olur da helal kılınan şeyi kendisine haram kılmasıdır. Yahut “haram kılma” hadisesinin nasıl anlaşılması gerektiğine dairdir. İşte Mâtürîdî, söz konusu rivayetlerin hemen tamamını aktarsa da

⁶⁰ en-Nisâ 4/69.

⁶¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü'l-Kur’ân*, 3/316-317.

⁶² et-Tahrîm 66/1.

⁶³ Rivâyet Enes b. Mâlik’e isnad edilmektedir Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-azîm*, 4/386.

⁶⁴ Rivâyet Hz. Aişe’den gelmektedir. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-azîm*, 4/387.

⁶⁵ Taberî, rivayetler çerçevesinde Hz. Aişe, İbn Abbas, Mesrûk, Katâde, Şa’bî, Zeyd b. Eslem, Dahhâk, İbn Ebî Müleyke’nin isimlerini kaydetmiştir. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 28/191-195.

zikrettiğimiz sorulara cevap aramıştır. Ona göre Hz. Peygamber, Allah'ın helal kıldığı bir şeyi mutlak olarak haram kılmış değildir. O'nun yaptığı şey, kendisini söz konusu nimetlerden uzak tutmasıdır. Mâtürîdî'nin bu açıklamaları asli itibarıyla ayetlerden hareketle müdellel kılmak mümkündür. Şöyle ki "haram kılma" bir şeyi yasaklamak anlamına geldiği gibi o şeyden onu uzak tutma manasına da gelmektedir. Söz gelimi "Sütannelerin sütünü ona haram kıldık"⁶⁶ ayetinde bu durum açıkça görünmektedir. Süt emme çağında olan Hz. Mûsâ'ya bir şeyin haram kınması, teklif çağında olmayan bir kimseye teklifte bulunmak anlamına gelmektedir. Böylesi bir durum söz konusu olamayacağına göre ayet "o'nun sütannelerinin sütünden yararlanmasına mani olduk" manasına gelecektir. Şu halde Hz. Peygamber de helal olan bir şeyden yararlanmamayı tercih etmiş olmaktadır. Nihayetinde helal olan bir şeye haram demek ayrı, helal olan şeylerden yararlanmamak ayrı bir durumdur. Diğer yandan Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in, ailesine karşı hüsnü muaşeretle bulunmakla görevlendirildiğini fakat bu görevi layıkıyla yapmak isterken ileri gittiği kanaatindedir. Dolayısıyla ayet, Hz. Peygamber'i azarlamak gibi bir fonksiyon icra etmekten öte⁶⁷ onun görevini hafifletmeye yöneliktir. Buna göre ayet, "Eşlerine karşı şefkatin ve onlara dair hüsnü muaşeretin Allah'ın sana helal kıldığı şeylerden kendini alıkoyacak dereceye ulaşmasını" demektir. Bu ifadesi sonrasında Mâtürîdî, "Kimileri ayetin şu sebeple kimileri de başka bir sebeple indirildiğini naklediyor. Bizim, Hz. Peygamber'in neyi ve neden ötürü haram kıldığını belirlememizi gerektirecek bir durum yoktur. Biz yalnızca kendisiyle eşleri arasında bir hadisenin cereyan ettiği biliyoruz. Bu da bize yeter"⁶⁸ demektir.

Ayetlerin ne dediğinden öte ne demek istediği ve sonraki muhataplarına hangi mesajları verdiği sorusuna odaklanması, Mâtürîdî'nin, nakletse de rivayetleri birinci derecede bağlayıcı kabul etmediğini göstermektedir. Ona göre ilgili rivayet, şayet ayetin anlaşılmasına katkı sağlıyorsa kendisinden yararlanılmalıdır. Buna mukabil rivayet, ayetin vermek istediği asli mesajın görülmesine mani oluyorsa kendisinden müstağni kalınması evlâ olan bir tutumdur.

2.5. Hz. Peygamber'in Gönlünde Gizlediği Şey

Daha önce de ifade edildiği üzere kişinin salt manada düşünmek suretiyle geçmişte yaşanmış bir hadisenin nasıl gerçekleştiğini bilmesi mümkün değildir. Buna mukabil söz konusu hadiseye dair nakledilen haberlerin doğru olup olmadığı da nazar, tedebbür ve tezekkür sayesinde anlaşılabilir. Diğer yandan ilgili konuya dair verilen haberin zan içermesi halinde bu habere dayanarak katî surette şöyle olmuştur denmesi de bir nevi "gayb"a taş atmak anlamına gelmektedir. Çünkü hadisenin tamamen başka bir gerekçeye binaen yaşanmış olması da mümkündür.

Mâtürîdî, bu öncüllerden özellikle el-Ahzâb 33/37 ayetini açıkladığı süreçte yararlanmaktadır. Şöyle ki söz konusu ayette "...ama bu sözü söylerken Allah'ın açıklayacağı bir düşünceyi içinde saklamıştın..." buyrulmaktadır. Ayet kapsamında nakledilen rivayetlere göre Hz. Peygamber, Zeyneb'i görmüş ve ondan hoşlanmıştır. Meselenin farkına varan Zeyd (ö. 8/629), "Ey Allah'ın

⁶⁶ el-Kasas 28/12.

⁶⁷ Şa'bî, bu ayet ile Hz. Peygamber'in kınandığı düşüncesine sahiptir ve Taberî de bu kanaati benimsemiştir. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 28/192, 195.

⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 15/248-250.

Resul'ü! Ben Zeyneb'i boşamak istiyorum. Çünkü o, bana karşı üstünlük taslamak suretiyle eziyet ediyor" demiş, Hz. Peygamber de, "Boşanma konusunda Allah'tan kork ve onu boşama" diye cevap vermiştir.

Mâtürîdî, bu hususta Hz. Peygamber'den herhangi bir haber gelmemesi sebebiyle yorum yapmanın doğru olmadığı kanaatinde. Diğer bir ifade ile söz konusu hadisenin tam da denildiği şekliyle gerçekleştiği söylenmemelidir. Nitekim Zeyd'in söz konusu sebebe bağlı olmaksızın sadece Zeynep validemizden usanması nedeniyle boşanma izni almaya gelmesi de mümkündür. Buna binaen Hz. Peygamber de, "Boşanmayı gerektirecek önemli bir gerekçe olmaksızın Zeynep'ten ayrılma hususunda Allah'tan kork" demiş olabilir. Öne sürdüğü bu düşüncesi sonrasında Mâtürîdî, "Allah'ın açıklayacağı bir düşünceyi içinde saklamıştın"⁶⁹ ifadesine dair rivayetleri nakleder. Buna göre Hz. Peygamber'in açık etmediği husus, onun Zeynep validemizi sevmesi, güzelliğinden hoşlanması ve netice itibariyle onunla evlenmek istemesidir. Katâde ve İbn Zeyd bu kanaattedir.⁷⁰ Yine bazı rivayetlere göre "bir düşünceyi içinde saklamıştın" ayeti "Keşke Zeyd onu boşasa diyordun, fakat Allah senin aleyhine olan bu durumu Kur'ân'da zikretmek suretiyle açıklayacaktı" demektir. Ne var ki Mâtürîdî "Allah'tan kork ve eşinden ayrılma!" dedikten sonra Hz. Peygamber'in "Zeyd, onu boşasa da ben evlensem" şeklinde bir düşünceye sahip olmasını kesinlikle imkânsız addeder. -Böylesi bir durum -haşa- Hz. Peygamber'in bir başkasının eşine göz koymuş olduğu şeklinde bir neticeye varmaktadır.- Bu nedenle Mâtürîdî, konu çerçevesinde Hz. Peygamber'in "ben gönlümde şunu gizliyordum" şeklinde bir açıklamada bulunmaması nedeniyle rivayetlere dayanmak suretiyle "O, şunu gizliyordu" ifadesinin sarf edilmesini doğru bulmaz.⁷¹

Mâtürîdî'nin söz konusu ifadeleri şu anlama gelmektedir: Olayı bizzat yaşayan kimseden yani Hz. Peygamber'den sabit olan rivayetin bulunmaması veya konuya dair Allah'ın "Bu, şudur" şeklinde bir ayet indirmemesi durumunda herhangi bir kimsenin "Olay, katî surette şu şekilde yaşanmıştır" demesi o kimsenin Hz. Peygamber adına konuşması yahut onu konuşturması anlamına gelmektedir. Böylesi bir davranış sergileyen kimse neticede Kur'ân'ı re'yi ile tefsir etmiş olacaktır ki bu, onun "Kim Kur'ân'ı re'yi ile tefsir ederse cehennemdeki yerine hazırlansın"⁷² hadisine muhatap olması demektir.

2.6. Hz. Peygamber ve Rum-İran Savaşı

Sürekli tekrarlanması nedeniyle üzerinde düşünmeye gerek duyulmayan fakat bünyesinde problem barındıran rivayetlerden biri, Mâtürîdî'ye göre, "Rumlar Hicaz'a yakın bir bölgede yenilgiye uğradılar. Ama onlar bu yenilgilerinin ardından beş-on yıl içinde galip gelecekler... müminler de o gün Allah'ın yardımını nedeniyle sevineceklerdir, O dilediğine yardım eder"⁷³ ayetleri bağlamında zikredilmektedir. Rivayete göre Mekkeliler Müslümanlara şöyle dediler: "Rumlar, Ehl-i Kitap olmalarına rağmen, Mecûsîler onlara galip geldiler. Siz de, nebînize indirilen Kitap sayesinde galip

⁶⁹ el-Ahzâb 33/37.

⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/19-20.

⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 11/353-354.

⁷² Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmîzî, *Sünenu't-Tirmîzî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslam, 1996), "Tefsîrü'l-Kur'ân", 1.

⁷³ er-Rûm 30/4-5.

geleceğinizi iddia ediyorsunuz. Hâlbuki Mecûsîlerin Rumları yendiği gibi biz de sizi yeneceğiz.” Onların bu sözleri üzerine zikri geçen ayetler nazil olmuştur.⁷⁴

Mâtürîdî, rivayetin devamında yer alan Hz. Ebûbekir ile Mekkeli müşrikler arasındaki bahis konusuna yer vermeden doğrudan neticeye gelir. Buna göre ayette ifade edilen zamanın dolmasının akabinde Ehl-i Kitap olan Rumlar İranlılara/Perslere galip geldiği için müminler sevinmişlerdir. Nitekim Taberî de, Ebû Saîd el-Hudrî'nin: "...Allah'ın, Ehli Kitab'ı Mecûsîlere galip getirmesi nedeniyle sevindik" dediğini kaydetmiştir.⁷⁵

Buradaki mesele Ehl-i Kitap olsa da Hz. Peygamber'in gelmesi ile şeriatleri sona eren, dolayısıyla inkâr ehli olan Rumların yine inkâr ehli İranlılara/Perslere galip gelmesinin Allah'ın yardımıyla olup olmayacağı üzerinedir. Çünkü yukarıda da ifade edildiği üzere Taberî'deki rivayetlere göre Rumlar, Ehl-i Kitap kimselerdir ve Müslümanlar onların galip gelmesi nedeniyle sevinmişlerdir.

Mâtürîdî, mevzu bahis ettiğimiz sevinme hadisesine değinir ve öncelikle ayetin devamında "Müminler de o gün Allah'ın yardımı nedeniyle sevineceklerdir, O dilediğine yardım eder"⁷⁶ ifadesinin yer aldığını hatırlatır. Ona göre her iki taraf da mümin değildir. Rumların İranlılara galip gelmesi de bir masiyettir ve masiyetin Allah'ın yardımıyla gerçekleşmiş olduğu söylenemez. Şu halde müminlerin söz konusu galibiyet nedeniyle sevinmiş olmaları da mümkün değildir.⁷⁷ Daha açık bir ifadeyle belirtilecek olursa Rumların İranlılara galip gelmesine Allah'ın yardımı denmez. Çünkü her iki taraf da inkâr ehlidir. Allah ancak müminlere yardım eder ve onlara zafer lütfeder. İnkâr ehlinin birbirlerine galip gelmesi ise *devlet* ve *ceolet* kavramları bağlamında ele alınır ki bu, daimi olmayan, gücün kısa aralıklarla bir elden diğerine geçmesi demektir.⁷⁸

Mâtürîdî, müminlerin sevinmesinin iki durumda söz konusu olabileceğini düşünür. Bunların ilki Rumların Müslüman olmalarıdır. Çünkü onlar Ehl-i Kitap'tır ve Hz. Peygamber de zaten önceki kitap ve elçileri tasdik etmek üzere gönderilmiştir. Dolayısıyla onların kendi kitaplarına tabi olmak suretiyle Hz. Peygamber'i tasdik etmeleri müminleri sevindirir. "Müminlerin sevinmesi" hadisesinin ikinci karşılığı da şudur: Hz. Peygamber, ağır yenilgiye uğratılan Rumların yakın zamanda İranlılara galip geleceğini haber vermiştir. Resulullah'ın muhalifleri geçmişe yönelik haberler söz konusu olduğunda, "Bu, öncekilerin masallarıdır" vb.⁷⁹ ifadeleri kullanmak suretiyle ona karşı çıkabiliyorlardı. Fakat Hz. Peygamber gelecekte haber vermiştir ve tam da dediği gibi olmuştur. Dolayısıyla bu, onun söz konusu haberi Allah'tan aldığını, bu ise Allah'ın Hz. Peygamber'i tasdik etmek suretiyle ona yardım ettiğini gösterir ki müminler de işte bu nedenle sevinmişlerdir.⁸⁰

⁷⁴ Rivayet İbn Abbas, Mücâhid, İkrime, Katâde, Şa'bi'ye isnad edilir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/23-27.

⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/24, 28.

⁷⁶ er-Rûm 30/4-5.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 11/151-152.

⁷⁸ Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkindî *Şerhu Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Medine, 179), 681a.

⁷⁹ el-En'âm 6/25-el-Enfâl 8/31.

⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 11/152-153.

Görülen o ki Mâtürîdî, rivayetleri sadece nakletmekle yetinmemekte, bunların problemli yönlerini göstermekte ve nihayet ilgili ayeti Kur'ân'ın bütünlüğünü ve vahiy ortamının genel şartlarını dikkate almak suretiyle nasıl anlaşılabileceğini ifade etmiş olmaktadır. Burada şu husus da belirtilmelidir: Mâtürîdî, bir ilim adamı olarak taşıdığı sorumluluğun farkındadır ve takip ettiği metot vesilesiyle talebelerine güvenilir ravilerin muttasıl olarak aktardığı bazı rivayetlerin kusurlu olabileceğini deklare etmektedir. Bu nedenle ilgili rivayetlerin gelişigüzel aktarılmasının yanlış olduğunu, söylenen sözün nereye gideceğine dikkat edilmesi gerektiğini de vurgulamış olmaktadır.

SONUÇ

Şu bir gerçek ki rivayet olarak kabul edilen pek çok haber, aslı itibariyle, sahiplerinin dirayetleridir. Bununla beraber söz konusu dirayet, vahiy ortamını yaşayan kimse/sahabelere aittir. Bu nedendir ki onların ilgili konu eksenindeki ifadeleri önem taşımaktadır. Zira Kur'ân, ilk muhataplarının hadiselerle vakıf olmaları nedeniyle olayın tüm ayrıntılarını vermemekte, ihtiyaç olanı nakletmekle yetinmektedir. Dolayısıyla hadisenin detayları söz konusu vasfa sahip olan kimseler sayesinde öğrenilmektedir. "Kur'ân'ı re'yi ile tefsir edenler cehennemdeki yerini hazırlasın" şeklindeki ikaz da hatırdaki tutulunca dirayet ehli kimseler ve onların düşünceleri daha bir ehemmiyet kazanacaktır.

Yukarıda zikri geçen hususları göz ardı etmemekle beraber şu meselenin de dile getirilmesi gerekmektedir: Sahabenin dirayeti olarak aktarılan bazı rivayetler çeşitli açılardan maluliyet taşımaktadır. Söz gelimi, bu türden rivayetler lafız yönüne dikkat edilmeksizin mana yoluyla aktarılması nedeniyle hakikate muhalif neticelerin çıkmasına imkân verebilmektedir. Diğer bir ifade ile ravilerin tasarrufları, hakikatin olduğundan farklı görünmesine yol açmıştır. Bu gerçeğin farkında olması nedeniyle âlimler, bir rivayetin çok tarikle gelmesinin, onun anlaşılması için gerekli olduğu hükmünü vermişlerdir.

Mâtürîdî'ye gelince onun rivayetleri değerlendirme kıstası, geleneksel algıdan farklıdır. O, rivayeti sened zincirine bakmak suretiyle değil, Kur'ân'ın bütünlüğüne, evrensel gerçeklere ve aklın verilerine dayanmak suretiyle kritik eder. Bu bağlamda haberleri mütevatir ve ahad olmak üzere iki kısımda ele alan Mâtürîdî, ayetleri de ameli ve itikadi olarak ikiye ayırır. Ona göre itikada taalluk eden meselelerde sahabe kanalıyla gelen haber şayet ahad ise ve yine onlar ayetlerin nüzulüne şahit olmadıysa onlardan nakledilen haberler mutlak bağlayıcı kabul edilmez. Onun yukarıda kritik ettiği rivayetler daha çok ikinci kısma girmektedir. Mâtürîdî'nin söz konusu kıstasları neticesinde ortaya çıkan hususlar da şunlardır:

Ona göre bazı ayetlerin anlaşılması mutlak surette sebab-i nüzulün bilinmesine kayıtlı değildir. Pekâlâ, Kur'ân'ın bütünü ve vahiy ortamının geneli dikkate alınarak ilgili ayetin mesajını ortaya koymak mümkündür.

İlgili ayet ekseninde bazı rivayetler, Kur'ân'ın muhatapı için birinci derecede gerekli olmayan bilgileri ihtiva etmektedir. Hâlbuki muhatap için önemli olan husus, ilgili ayetin vermek istediği mesajdır. Şu halde bu mesajın anlaşılmasına mani olan rivayetlerden müstağni kalınabilir.

Vahiy vasatına dair yaşanmış hadiseler hakkındaki rivayetlere dayanmak suretiyle “Olay, tam olarak şu şekilde vuku bulmuştur” şeklinde yargıda bulunmak doğru değildir. Bu konudaki bilgiler, olayı yaşayan kimselerden tevatüren gelmesi gerekmektedir. Aksi takdirde rivayetler, olayı yaşayan kimseleri konuşturmuş olabilir. Bu nedenle böylesi meselelerde tevakkuf etmek evlâ olan bir davranıştır.

Her ne kadar geçmişte yaşanmış hadiselerin nasıl yaşandığını takdir etmek mümkün değilse de geçmişe dair zikri geçen rivayetlerin sahih olup olmadığı nazar, tedebbür ve tefekkür sayesinde anlaşılabilir.

İlgili ayetin, ona dair nakledilen rivayet ile kayıtlanması, onun vermek istediği mesajın daraltılmasına yol açabilir. Bu nedenle söz konusu ayet, rivayetin yanı sıra Kur’ân’ın bütünlüğü ve evrensel hakikatler dikkate alınmak suretiyle anlaşılmaya özen gösterilmelidir.

Rivayetlerin nakli sürecinde ravilerin tasarrufta bulunmuş olabileceği akılda tutulmalı, salt manada sened zincirine güvenmekle yetinilmemelidir.

Ayetlerin anlaşılması sürecinde ilgili rivayetin bütünü dikkate alınmalı, arada geçen hususlar şayet akla, vakiya, evrensel gerçeklere ve Kur’ân’ın hedefine aykırı ise bunların problemliliğine dikkat çekilmelidir.

Hâsılı Mâtürîdî, kıstaslarını merkeze almak suretiyle düşüncelerini ortaya koymuş ve neticede ilgili rivayetlerin hangi açılardan problem içerdiğini de tespit etmiştir. Onun eserinin bir bütün olarak incelenmesinin, Siyer’e dair pek çok mevzunun yeniden değerlendirilmesine yol açacağı izahtan varestedir.

KAYNAKÇA

- Düzenli, Yaşar. "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Mart 2012), 125-154.
- İbn Ebî Hâtim, Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs. *Tefsîru İbn Ebî Hâtim er-Râzî el-müsemmâ et-tefsîru bi'l-me'sûr*. nşr. Ahmed Fethi Abdurrahman el-Hicâzî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn. *Tefsîrül-Kur'ânî'l-'azîm*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. thk. Ahmet Şemsüddîn. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Köse, Feyza Betül. *Kâhin*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhamed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Müracaa Bekir Topaloğlu. nşr. Ahmed Vanlıoğlu vd.. 18 Cilt. İstanbul: Mizân Yayınları, 2005-2010.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-'uyûn: tefsîru'l-Mâverdî*. thk. Seyyid Abdu'l-Maksud. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İSAR Yayınları, 2008.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmet b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşf ve'l-beyân*. thk. Hâlit b. Avn el-Anzî. 33 Cilt. Cidde: Dâru't-tefsîr, 2015.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Şerhu te'vîlâtü'l-Kur'ân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Medine 179, 1a-1034a.
- Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman. *ed-Dürü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015.
- Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman. *Esbâbu'n-nüzûl*. Kahire: Dâru'l-Fecr Li't-Türâs, 2002.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Mahmud Şâkir. 30 Cilt. Ürdün: Dâru'l-A'lem, 2006.
- Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmîzî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbî'l-İslam, 1996.
- Vâhidî, Ali b. Ahmed. *Esbâbu'n-nüzûl*. nşr. Mustafa Dibboğa. Beyrut: Dâru'l-Mustafa, 2008.